

1944. gada Mores kaujas mālpiliešu atmiņās

Anta Brača

Mores kauja ir Otrā pasaules kara beigu posma epizode, kam bija liela nozīme turpmākajā kara gaitā Latvijas teritorijā. Ar Mores kauju tiek apzīmēta 1944. gadā no 25. septembra līdz 5. oktobrim notikušā karadarbība Siguldas aizsardzības līnijā Mores pagasta teritorijā. Siguldas aizsardzības līnijas ierakumos, apmēram 12 km garumā Latviešu leģiona 19. divīzijas karavīri, izcīnot smagas kaujas ar 10 līdz 15-kārtīgu pretinieka pārspēku 10 dienas, aizturēja Sarkanās / Padomju armijas vienību virzību uz Rīgu. Siguldas aizsardzības līnija šķērsoja visu Mores pagastu un gar Mergupes krastu iesniedzās Mālpils pagastā cauri Kniediņiem gar purva malu Ķeipeņu virzienā.

Mores kauja Otrā pasaules kara vēstures aprakstos pieminēta labākajā gadījumā ar vienu rindkopu. Plašāk par Mores kaujām raksta Latviešu leģiona 19. divīzijas 44. (6.) pulka 1. rotas komandieris virsleitnants Rolands Kovtuņenko grāmatā „Mores kauja”¹, kurā savām atmiņām un redzējumam viņš pievienojis līdz 2004. gadam apkopotos Mores kauju dalībnieku stāstus un arhīvos pieejamos dokumentus par karadarbību Mores pagastā.

Mores kauju muzejā audioierakstu krājumā saglabāti latviešu karavīru un Otro pasaules karu piedzīvojušo cilvēku atmiņu stāsti. Tos, sākot ar 2006. gadu, dokumentējusi biedrības „Mores muzejs” vadītāja Anta Brača, izdarot apmeklētāju stāstu audioierakstus muzejā vai izbraucot pie cienījama vecuma cilvēkiem viņu dzīvesvietās visā Latvijā. Vecākās paaudzes cilvēku dzīvesstāstos spilgti izgaismojas kara laika notikumi. Tas ir laiks, kad mūsu tautas vēsturē un katra cilvēka dzīvē notika krass pagrieziena punkts. Aculiecinieku atmiņās notikumi parādās daudzšķautņaini, caur katra cilvēka individuāli pieredzēto un saprasto, tie ir bērns acīm skatīti, jauniešu piedzīvoti, ar karavīra vai virsnieka izpratni uztverti.

¹ Kovtuņenko Rolands. *Mores kauja, kaujas līdzdalībnieka kaujas virsnieka stāsts*. 2. papildinātais izdevums. Rīga: Apvienība „Timmermanis & Vējiņš”, 2009. 144 lpp.

Atmiņu stāsts ir kas īpašs. To veido divi cilvēki: stāstītājs un pierakstītājs. Pierakstītājs uzvelk velkus kādam vēstures posma audumam ar savām priekšzināšanām un jautājumiem, bet stāstītāji ieauž krāsainus audu dziparus, katrs no sava pieredzētā, pārdzīvotā, no sava dzīves skatījuma atbilstoši vecumam un dzīves gudrībai. Gatavā audumā paveras aina, ko ne vienmēr var atspoguļot vēstures grāmatu vēstījumā.

Atmiņu stāstu pētniekam liels ieguvums ir atrast vismaz divos atmiņu stāstos viena konkrēta notikuma atstāstu vai arī papildinājumu jau fiksētam vēsturiskam notikumam.

Šim pētījumam izmantotas 2013. gadā pierakstītās mālpiliešu Irēnas Saukumas (87 g. v.) un Ivara Bīriņa (83 g. v.) atmiņas, no 2010. gada atmiņu audioierakstiem izvērtēts Mālpils pozīcijās karojušo artilēristu Leopolda Ruba (87 g. v.) un Teofila Dreimaņa (93 g. v.) stāstītais un rakstītais, un 2004. gadā laikrakstos publicētās mālpilieša Jāņa Krisona (82 g. v.) un 2009. gadā kādreizējās morēnietes Austras Zīles (75 g. v.) atmiņas.²

Mālpils pagasta Kniediņu pusē 1944. gada jūlijā un augustā ierakumus izbūvēja sagūstītie padomju karavīri, vācu soda rotu karavīri un pagasta iedzīvotāji vācu karaspēka aizmugures daļu vadībā. Kā stāsta mālpilietis Ivars Bīriņš, tad viņam, 14 gadus vecam puikam, pie Ūpeniem veselu nedēļu katru dienu bija jāizrok noteikta garuma un formas ierakuma posms. Purvā nocirta visus kokus, lai būtu pārredzamība kauju laikā.³

Irēna Saukuma (dzim. Lācis), toreiz 18 gadus veca skolniece, dzīvoja Kniediņos Atvaru mājās un savās atmiņās ar skumjām atceras pēdējās dienas tēva mājās.⁴ Vācu virsnieki dzīvoja pie saimniekiem, kuriem lika izbrīvēt viņiem atsevišķu istabu. Attiecības bija labas, bija jādod saimniecībā ražotā pārtika, bet ne gluži par velti, karavīri atlīdzināja ar konserviem, saldumiem, pat naudu. Karavīri mitinājās šķūņos, teltīs, zemnīcās, bunkuros u. tml. Tuvojoties fronteī, vācu aizmugures daļas atkāpās. Ceļus aizpildīja atejošais vācu karaspēks un bēgļi. Vieni no pēdējiem, kas izmantoja Mergupes tiltu pie Atvariem, bija bēgļi no Zaubes un vācu armijas atkāpšanās sedzējvienības, kas gatavojās kaujām uzbūvētajā aizsardzības līnijā (sk. 1., 2. att.).

22. septembrī Atvaru kalves saimnieku Jāni Lāci vācieši mudināja atstāt māju kopā ar ģimeni un iedzīvi, jo kaujas laikā civiliedzīvotājiem nav vietas. Kalējam pašam zirga nebija, vācieši iedeva niebrauktu niķīgu zirgēli, un

² Personas vecums atmiņu stāsta pieraksta laikā.

³ Mores kauju muzejs. Intervija ar Ivaru Bīriņu 2013. gada 4. augustā. Atmiņu stāsts audioierakstā.

⁴ Mores kauju muzejs. Intervija ar Irēnu Saukumu 2013. gada 26. februārī. Atmiņu stāsts audioierakstā.

1. att. Mālpils Atvari, kur saimniekoja kalējs Jānis Lācis un kur uzturējās vācu virsnieki 1944. gada vasarā. Rudenī šīs mājas, tāpat kā citas Kniediņu pusē, tika nodedzinātas. 20. gs. 20. gadi. No Irēnas Saukumas personīgā arhīva

2. att. 1931. gadā atklātais tilts pār Mergupi uz ceļa Mālpils–Zaube, pie Atvaru un Pamparu mājām. Tiltu uzspridzināja vācieši kauju laikā 1944. gada 28. septembrī. No Irēnas Saukumas personīgā arhīva

kaimiņi atvēlēja līnijdrošku. Ar tādu „vilcēju” vai labāk teikt „nevilcēju” tālu nevarēja tikt. Padomju lidmašīnu uzlidojumus un apšaudi viņi pārdzīvoja pie Bulduru mājam, ierakušies ar alkšņiem aizaugušā grāvī, ar spilveniem uz galvas, lai lodes netiek cauri. Nākošā dienā Lāču ģimene sasniedza Ezerkalnus, kas atradās mežainā vietā starp Mālpili un Jūdažiem.⁵ Mājas apkārtnē bija daudz bēgļu, arī no Mores pagasta, un Latviešu leģiona karavīru vienība.⁶

*Mālpils centrā stāvēja zenīartilērijas lielgabals ar stobru bērza augstumā, Ivars Bīriņš pat atcerējās artilērista uzvārdu – Berners.*⁷

Motorizētās zenīartilērijas baterijas 2. vada lielgabala komandieris, latviešu leģionārs Leopolds Rubis stāsta, ka 25. septembrī vairākās vietās ap Mālpili sākuši izvietot vidējos un vieglos motorizētos zenītliekgabalus.⁸ Viņa lielgabals atradies pie Nītaures Mālpils ceļa apmēram 2 km attālumā no Mālpils. Mores puse dunējusi un sprakšķējusi, kaujas gājušas pilnā sparā.

Ap to laiku aizbraukuši pēdējie armijas vezumnieki un austrumu pusē bija redzama degošo māju atblāzma.⁹ Kniediņu apkārtnē vācieši nodedzināja astoņas lauku sētas un skolu. Irēna Saukuma atcerējās to nosaukumus: Atvari, Aizvēji, Pampari, Ķikutu pamatskola, Tuņķi, Lejas Ķikuti, Ūpeni, Alus krogs, Telieši.¹⁰

28. septembrī artilēristi iznīcinājuši septiņus tankus, kas nākuši uz Mālpili no Nītaures vai Zaubes puses, lai uzbruktu Mores pozīcijām no aizmugures.¹¹ Leopolds Rubis tikšanās reizē ap 2003. gadu kopā ar saviem cīņu biedriem un zenīartilērijas baterijas komandieri Alfrēdu Ādamu Porieti bija analizējuši savas vienības kauju ceļu no Opočkas līdz Kabilei. Tanku iznīcināšana Kniediņos bija ļoti svarīgs zenīartilērijas panākums, jo grūti pat paredzēt, kādi būtu Mores kaujas rezultāti, ja sarkanarmieši būtu uzbrukuši Mores pozīcijām no aizmugures.¹²

Zenīartilērists Teofilis Dreimanis savā grāmatā „Straumē ierautie” raksta, ka ar savu vienību Mores kauju laikā stāvējuši pie Siguldas–Mālpils ceļa apmēram Buku apvidū un aizsargājuši gaisa telpu. Bruņojumā viņiem

⁵ Mores kauju muzejs. Intervija ar Irēnu Saukumu.

⁶ Mores kauju muzejs. Atmiņu stāstu krājums, 20. lpp. (2., 10.–15. lpp.); Zile Austrā. Pa 1944. gada pēdām. *Siguldas Elpa*, Nr. 33 (72), 2009, 9. lpp.;

⁷ Mores kauju muzejs. Intervija ar Ivaru Bīriņu.

⁸ Mores kauju muzejs. Intervija ar Leopoldu Rubi 2010. gada 15. oktobrī un 4. novembrī. Atmiņu stāsts audioierakstā.

⁹ Intervija ar Leopoldu Rubi.

¹⁰ Mores kauju muzejs. Intervija ar Irēnu Saukumu.

¹¹ Mores kauju muzejs. Intervija ar Leopoldu Rubi.

¹² Turpat.

bijuši astoņi dažāda kalibra lielgabali un viens četrstobru automātiskais lielgabals un prožektoru vienība ar trim starmešiem. Nogāzuši vairākas lidmašīnas: krievu nakts bumbvedējus, divplāksņus, ko dēvēja par „kukuruzņikiem”, un bumbvedēju P-2. Lidotājus nav šāvuši, bet viņi bija jāsaņem gūstā kā pierādījumu vai arī jāuzrāda notriektā lidmašīna. Viena lidotāja atšaudījusies no vācu karavīriem un aizmukusi.¹³ Mores pusē visu laiku bijuši dzirdami spēcīgi kara trokšņi.¹⁴ Dreimanis apraksta kādu bezjēdzīgu atgadījumu, kas paņēmis trīs karavīru dzīvības. Savas dežūras laikā uzgājis, ka pieci karavīri uztaisījuši „boli” no pamestajā Mālpils pienotavā atrastā spirta, lazaretē narkozei domātā ētera un saimnieces ievārijuma. Kad grēkāžus atraduši, tiem acis jau bijušas glāzainas. Trim karavīriem nelīdzējusi ne trenkāšana, ne medicīniskā palīdzība slimnīcā. Mirušie karavīri apglabāti cieši blakus Mālpils kapu sienai.¹⁵ Dreimanis mūsu pēdējā tikšanās reizē 2010. gada 3. februārī Rīgā apsoliya parādīt šo vietu, bet nepaspēja...

Latviešu leģiona 44. (6.) pulka 3. rota, kuras sastāvā cīnījās mālpilietis Jānis Krisonis, ar kaujām no Ostrovas un Opočkas cauri visai Latvijai nonāca Morē un cīnījās pie Mazratniekiem, vienā no smagākajiem Mores kaujas sektoriem. Kaujā krituši šīs rotas 26 karavīri. Jānis Krisonis atcerējies arī *rotas komandiera ziņnesi [Erhardu] Krustiņu, kuru sašāva ar tanku; jauns puisis bijis*, kuru kopā ar citiem Morē kritušajiem leģionāriem 1944. gada septembrī apbedīja pie Torbiem (sk. 3., 4. att.).¹⁶ Jānis Krisonis savu dzīvēstāstu un kara gaitas atstājis arī Okupācijas muzeja darbiniekiem.¹⁷

Par kareivi Erhardu (Egilu) Krustiņu īpaši atmiņās pakavējās tolaik jauna meitene no Mālpils pagasta, kura visu mūžu glabājusi vēstules no karavīra, kuru nekad netika redzējusi.¹⁸ Puiši no frontes rakstījuši meitenēm, pat nepazīstamām. Meitene, tantes mudināta, atbildējusi, un tā apmēram gadu ceļojušas sirsnīgas vēstules.

Kara ceļi E. Krustiņu arvien tuvāk veduši Mālpilij un meitenes mājām. Pēdējā saņemtajā vēstulē,¹⁹ kas rakstīta 19. septembrī *kaut kur Dzimtenes*

¹³ Dreimanis Teofilis. *Straumē ierautie*. Rīga, 2002, 79. —82. lpp.

¹⁴ Mores kauju muzejs. Intervija ar Teofilu Dreimani 2010. gada 3. martā Rīgā. Atmiņu stāsta pieraksts.

¹⁵ Dreimanis Teofilis. *Straumē ierautie*, 82. lpp.; Intervija ar Teofilu Dreimani;

¹⁶ Krilovska Dace. Mores kauju 60. gadskārta. *Mālpils Vēstis*, Nr. 10, 2004, 6. lpp.; Mores kauju muzejs. Kapu saraksti pie Torbiem (Mores kaujās 1944. gadā kritušo Latviešu leģiona karavīru apbedījumu vietas).

¹⁷ Latvijas Okupācijas muzejs, OMF 2300/1876, OMF 2300/1877. Jāņa Krisona videoliecība (1h 50m) 2008. gada 16. decembrī.

¹⁸ Mores kauju muzejs. Intervija ar Irēnu Saukumu.

¹⁹ Egila Krustiņa vēstule 1944. gada 19. septembrī. No Irēnas Saukumas personīgā arhīva.

3. att. Latviešu leģiona 44. pulka
1. rotas komandiera ziņnesis Erhards
(Egils) Krustiņš, kurš sarakstījies
ar meiteni no Mālpils. 1944. gada
28. marts. No Irēnas Saukumas
personīgā arhīva

4. att. No 1990. līdz 1994. gadam izveidotie Mores kaujās kritušo Latviešu leģiona karavīru kapi pie Roznēnu ozola. Šeit katru gadu septembra pēdējā sestdienā notiek piemiņas pasākums, kad ziedi tiek nolikti arī uz kapa plāksnes „Erhards Krustiņš, kar.*1922. 22. VIII. + 1944. 28. IX”. 2012.gads, *Antas Bračas* foto. No Mores kauju muzeja krājuma

frontē, Krustiņš norūpējies raksta: Savādāk viss pa vecam, kaujas iet uz priekšu un atkal atpakaļ. Grūti jau ir skatīties, ka dzimtenē soļo krievi, dedzina mājas un labību. Nez ko viņi ar sievietēm dara, kad biju pie Aiviekstes, tad redzēju, ka apm. 25 latvju sievietes un meitenītes, kā Jūs, sadzina vienā mājā, upes otrā pusē. Vēlāk viena meitene Jūsu vecumā bija izbēgusi, pieskrēja pie krasta un sauca, lai ceļot pāri, arī viņu pārcēlu, tā stāstīja, ka pagaidām ar viņām krievi neko nedarījuši. Krievi ņēmuši viņas tamdēļ līdzī, lai mēs nešautu. Bet nebija lemts mums ilgi tur palikt, jo bija jāatkāpjas. Mores kauju laikā jaunos cilvēkus šķīra vien 6 kilometri, kauju krustugunis un liktenīgais šāviens – uz visiem laikiem.

2. oktobrī Mālpili atstāja zenīartilērija.²⁰ Vācu policijas vienības rūpējās par to, lai viss svarīgākais, kas varētu traucēt ienaidniekam virzīties uz priekšu, tiktu nomīnēts un uzspridzināts. Mālpili uzspridzināja Mergupes tiltu un pienotavu. Kniediņos jau 28. septembrī bija uzspridzināts tilts pār Mergupi pie Atvariem, kas bija nokalpojis nedaudz vairāk par 10 gadiem.²¹

Naktī no 5. uz 6. oktobri caur Bukām un Mālpili Ropažu virzienā aizgāja pēdējās Latviešu leģiona vienības,²² arī tās, kas bija izvietojušās Ezerkalnos.²³ Šeit bēgļi bija pieņēmuši vienu Mores kaujās kājā ievainotu karavīru, pārgērbusi privātās drēbēs un ārstējuši. Jaunās bēgļu meitenes Ezerkalnos nomaskējušās pāris dienas pavadīja kūts silēs, kamēr pāri pārgāja pirmās Padomju armijas karavīru vienības.²⁴

Ezerkalnu apkārtnē kā bēgļi gandrīz 10 dienas pavadīja arī ģimene no Mores pagasta Kronīšiem. Avīzē „Siguldas Elpa” 2009. gadā turpinājumos publicēts rakstnieces Austras Zīles atmiņu stāsts „Pa 1944. gada pēdām”.²⁵ Mores kauju laika notikumi attēloti desmitgadīga ganu meitēna to dienu acīm. Stāsts sākas ar tēlainu un dziļi izjustu autorei dzejoli „Šos ierakumus neaizbērt”:

*Tās naktis dunošās, kas pāraug dārdos
Un mūsu logos melnus krustus met,
Un raķešgaismā zemes klēpi ārdā –
Tās naktis gadi nespēj aizkļiedēt.*

²⁰ Intervija ar Leopoldu Rubi.

²¹ Intervija ar Irēnu Saukumu.

²² Kovtuņenko Rolands. *Mores kauja. Kaujas līdzdalībnieka kaujas virsnieka stāsts*. 2. papild. izd. Rīga: apvienība „Timmermanis & Vējiņš”, 2009, 64., 75.–77. lpp.

²³ Zīle Austrā. Pa 1944. gada pēdām. *Siguldas Elpa*. Nr. 33 (72), 2009, 9. lpp.

²⁴ Intervija ar Irēnu Saukumu.

²⁵ Zīle Austrā. Pa 1944. gada pēdām. *Siguldas Elpa*, Nr. 27 (66), 2009, 9. lpp.; Nr. 33 (72), 2009, 9. lpp.; Nr. 36 (75), 2009, 9. lpp.

*Bet dienās, kad vēl bitēm viršos sanēt
Un dzērvju kāšiem slīdēt debesīs,
Grūst atkal pamale, drīz sprādziens skanēs,
Un simtiem dzīves dziesmu apklusīs.*
*Ir klusums dziļš, tik lāpstas sarunājas
Par to, kas dzīvības, kas nāves vērts,
Un zeme pieņem, zeme pāri klājas,
Bet sirdī ierakumus neaizbērt.*

Pie Kronīšu mājām vācieši pirms kaujām augustā būvējuši Siguldas aizsardzības līnijas ierakumus. Darbos iesaistīti arī civiliedzīvotāji. Lopu ganību aplokiem noņēmuši dzeloņstieples, savijuši spirālē un nolikuši ierakumu priekšpusē. 28. septembrī sākušies bieži lidmašīnu uzlidojumi un apšaudes. Pēdējie vācu aizmugures vienību karavīri ar steigu pametuši apvidu. Apkārtejo māju iedzīvotāji līdz pēdējam brīdim cerējuši, ka mājas varēs neatstāt. Tad sapulcējušies un nosprieduši, ka nevar pakļaut savas dzīvības iznīcībai, un ar pašu nepieciešamāko pajūgos 28. septembrī devušies nezināmās bēgļu gaitās. Nonākuši pie Mores pagasta Siliņiem, satikuši karavīrus vācu formās, bet tie runājuši latviski. [...] *savus ziņkārīgos snīpjus uzslējām līdz pieaugušo sarunām un saņēmām vienu no spilgtākajām 1944. gada septembra gravīrām. Riteņotā katlā burbuļoja virums, bet kareivji ar bēgļiem, vienā pudurī sastājuši, sprieda par to, kas darāms, lai izdzīvotu... šajā sarunā vīri nekautrējās izsacīt atziņu, ka dzīvei jāturpinās un Latvijai jābūt arī pēc kara. Kādam ir jāpaliek, lai novāktu drupas un gruvešus un jūgtu zirdziņu nevis bēgļu ratos, bet arklā. Kādam citam ar ieroci rokā jāpalīdz viņiem izglābties [...], deva mums padomu turēties tālāk no lielajiem ceļiem un slēpties pēc iespējas nepieejamās vietās, turklāt darīt to pēc iespējas drīz, jo „te jau kuru katru brīdi ies vaļā pa istam”. Mūsu joprojām diezgan miglainajā situācijas uztverē šie vārdi ienesa skaudru skaidrību. Paldies, zēni!*²⁶

Pēc divu dienu pārbrauciena bēgļi nokļuva Mālpils pagasta Ezerkalnos un dažas dienas nakšņoja zem klajas debess. 3. oktobra rīts uzausa sudrabaini salnains, tāpēc bēgļi turpmāk nomitinājās kopā ar leģionāriem siena šķūnī. Pēdējā nakts „Ezerkalnu” šķūnī atnāca baismīgāka nekā pāris iepriekšējās. Vakara pusē uzlidojumi sekoja cits citam, pret ritu gandrīz nepārtrauktā dārdoņa mitējās. Kvernējām savās salmu migās, gatavi celties reizē ar kareivjiem, kuri gaidīja pavēli. Mūsējo sardze mainījās katru pusstundu. Ienākušais īsi pateica pārējiem savus vērojumus: „Deg vairākas mājas. Visa pamale

²⁶ Zile Austra. Pa 1944. gada pēdām. *Siguldas Elpa*, Nr. 27 (66), 2009, 9. lpp.

sarkana.” „Ezerkalni” varēja krist visdrīzākajā laikā.²⁷ Daļa bēgļu nolēma doties tālāk, bet pēc vienas dienas gājuma nokļuva apšaudē vēl Mālpils pagasta robežās.

Uzlidojumu starplaikā uz ceļa parādījās armijas automašīnu rinda. Tātad sākusies vācu atkāpšanās, tik plaša, ka nepietiek ar lielajiem ceļiem, tiek izmantoti pavisam nelieli, smilšaini un izdangāti. Tobrīd arī pie mums iegriezušies militāra amatpersona, esot devusi rīkojumu nekavējoties atstāt slēpņus un reizē ar atejošo karaspēku doties ceļā. Mūsu ģimenē sākās nebijis apjukums. Tēvs un sešpadsmitgadīgā māsa uzskatīja, ka veselais saprāts liek jūgt zirgus ilksīs un pievienoties straumei. Vecāmāte pavisam noteikti atsacījās. Zirgs uzslējās pakāļkājās, metās sānis un pārlauza ilksi. Tēvs, kā varēdams, salaboja ilksi, bet par prombraukšanu vairs neieieinājās. Karaspēks aizgāja, bet bēgļus vēl pārbaudīja vācu žandarmērija, kas bija tērpta savos īpašajos formas tērpos, atstājot ģimenei tikai vienu govī, pārējās paņēmot līdzi.

9. oktobra rītā meitenes devās uz lauka pēc kāda kartupeļa un vecākā māsa pēkšņi norāva Austru guļus vagā. *Pa diagonāli šķērsām pāri kartupeļu laukam virzījās kareivju ķēde, šoreiz ne zili, bet zaļgani pelēkās formās. V i ņ i bija klāt! Par v i ņ i e m bijām dzirdējušas pietiekami daudz briesmīga, lai nerādītos. Nevaru pasacīt, vai tikām pamanītas, taču reakcijas nesevoja. Mēs vēl krietnu brīdi baidījāmies celties, taču nākamais pārsteigums lika to darīt – laukmalā māva divas mūsu govīs, tās pašas, kuras vakar aizveda žandarmi.*

Braucām gandrīz visu 9. oktobra dienu. Pievakarē bijām sasnieguši „Vanagu” mājas. Tās atradās lielceļa malā, kas ved no Mālpils uz Nītauri caur Mori. Mēs patvērāmies „Vanagu” labības šķūnī, kas pamazām pildījās ar pazīstamiem un nepazīstamiem bēgļiem. Tumsai iestājoties, ceļš pārvērtās par dārdošu, ugunīgu svītru, kur pajūgam labāk negadīties. Ugunīgā svītra dārdēja visu nakti. Visa bezgala garā bruņojuma plūsma devās Rīgas virzienā. Līdz „Kronīšiem” vairs tikai 6 km.²⁸

Mālpiliešu Bīriņu daudz bērnu ģimene bēgļu gaitās devās aiz neziņas par drošību trim vecākajām māsām. Lēmumu aizbraukt veicināja arī izkaisītās vācu propagandas lapiņas. Viņi nonāca Kurzemē Zūru pagastā, izmitinājās lauku saimniecībā. Ziemā Ivars Bīriņš mācījās 6. klasē. Kara beigās Zūrās notika spēcīga karadarbība un apšaudes. Kurzemes cietoksnī kluss palika tikai 1945. gada 13. maijā.

Pēc atgriešanās dzimtajās Silenieku mājās Bīriņu ģimeni ieskaitīja vācu līdzskrējējos, liedza Ivaram tālāk izglītoties, ģimenei uzlika šķūtis un vēlāk

²⁷ Zile Austrā. Pa 1944. gada pēdām. *Siguldas Elpa*, Nr. 33 (72), 2009, 9. lpp.

²⁸ Turpat.

lielas normas meža darbos Kniediņu pusē, kur darbs bija bezgala smags un bīstams, koki kā piesēti šķembām.²⁹

Lāču ģimenei nebija kur atgriezties. Atvari un vēl daudzas citas Kniediņu puses mājas bija nodedzinātas. Sākumā ģimenei ierādīja mājvietu pamestajās Rēžu mājās, arī ievainotajam karavīram Arnoldam Saukumam. Jaunieši pēc gada sarakstījās un uzsāka kopdzīvi,³⁰ un šeit sākas cits stāsts par pēckara represijām, piedzīvoto, pārdzīvoto, līdzcilvēku palīdzību un nodevību.

Smagā darbā bija jāatjauno kara postījumi. Šoferis Ivars Bīriņš atceras, ka ilgu laiku pēc kara bijis jāved nodot metāllūžņos Mores kaujas laikā iznīcināto Sarkanās armijas tanku metāla daļas, kas tika izvilktas no purva pie Kniediņu krejotavas.³¹

Pētījumā apkopotas atmiņas par Mālpils pagastā redzēto un piedzīvoto pāris nedēļās 1944. gada rudenī Mores kauju laikā. Bijušo karavīru atmiņās uzsvars ir uz militārām darbībām, pienākumiem, cerības uz Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanu, skumjas par kritušiem cīņu biedriem. Neiztrūkst karavīru sadzīves spilgtākie un neparastākie notikumi. Kara laika atmiņas stāstījuši arī 80 un vairāk gadus veci cilvēki, kas 1944. gadā bija jauniešu vecumā. Visās kara un padomju laikus piedzīvojušās paaudzes atmiņās ir kopīga iezīme: viņu dzīves gājumu lielā mērā ietekmējis tas, kur apstākļu sakritība vai liktenis viņus bija nolīcis kara laikā.

Dzīvesstāsti Mores kauju muzejā tiek izmantoti ekspozīciju veidošanā un vēstures izklāstā un diskusijās, popularizējot muzeja vērtības sabiedrībā. Tas padara muzeja apmeklējumu interesantu un pievilcīgu. Vecāka gadagājuma cilvēki jūtas novērtēti, jo viņu ieguldījums kalpo kultūras un vēstures mantojuma nodošanai nākamajām paaudzēm.

²⁹ Intervija ar Ivaru Bīriņu.

³⁰ Intervija ar Irēnu Saukumu.

³¹ Intervija ar Ivaru Bīriņu.